

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

MARKAZIY OSIYO SOPOL BUYUMLARIDAGI EPIGRAFIKA

Salamova Zulayho

Andijon davlat universiteti

Amaliy san'at badiiy kulolchilik ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Islom kulolchilik san'ati, o'ziga xos xususiyatlari yorqin ifodalangan kulolchilik vujudga kelishi, naqshlar talqini, rivojlanishning umumiy tamoyillari va markazlarning mahalliy xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

Kalit so'z: *Sopol, kulol, epigrafika, islom, loy, amaliy san'at, san'at, yozuv, ta'svirlash, chizish, yozuv.*

Абстрактный: *В статье представлены сведения о гончарном искусстве, возникновении гончарного искусства с отличительными особенностями, основных школах поливной керамики, общих принципах развития и локальных особенностях центров.*

Ключевые слова: *Керамика, гончар, эпиграфика, ислам, глина, прикладное искусство, искусство, письмо, иллюстрация, рисунок, надпись.*

Abstract: *The article presents information about the art of pottery, the emergence of pottery art with distinctive features, the main schools of glazed ceramics, general principles of development and local features of the centers.*

Keywords: *Ceramics, potter, epigraphy, Islam, clay, applied art, art, writing, illustration, drawing, inscription.*

Amaliy san'at turlari rivojlanish bosqichlari ibtidoiy davrga borib taqaladi. Bu davrda amaliy san'at ilk amaliy san'at buyumlari extiyoj tufayli yaratilgan bo'lsa davrlar o'tib bezak turlari takomillashib, estetik zavq hamda dekorativ bezak sifatida foydalanila boshladi. Sopol buyumlarining dastlabki bezaklari asosan sodda chiziqlardan iborat bo'lgan vaqtlar o'tib uni o'rnini turli naqshlar, o'yma, relefli, qirma, ranglar orqali animalistik va umumiy maishiy kompozitsiyalardan iborat bo'lgan. Bular orasidan piktografik va epigrafik yozuvlar va belgilar bilan ham shu davrga xos bo'lgan ma'lumotlarni, ijtimoiy-madaniy, diniy-dunyoviy ma'lumotlar bitilgan.

Islom kulolchiligi Xitoy kulolchiligi bilan Vizantiya imperiyasi va Yevropa kulollari orasida geografik joyni egallagan. Ko'pgina davrlarda u Vizantiya va yevropaga ta'sir ko'rsatib, katta estetik yutuqlar va ta'sir ko'rsatdi. Qadimgi Rim va Forsda, shuningdek, o'rta asr xristian jamiyatlarida ideal bo'lgan oltin va kumushdan yasalgan ichimlik va ovqat idishlaridan foydalanish hadislar bilan taqiqlangan, natijada sopol va shishadan musulmon elitalari dasturxon sifatida foydalanganlar. islomiy cheklovlar islom kulolchiligin ing eng o'ziga xos bo'lgan dekorativ va ko'pincha geometrik naqshli sarlavhalar sxemalaridan me'moriy foydalanishni rag'batlantirib, jonli devor rasmlarini sezilarli darajada to'xtatdi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Kulolchilikda o‘ziga xos musulmon uslubi IX asrgacha Iroq (sobiq Mesopotamiya), Suriya va Forsda mustahkam o‘rnatilmagan. Bu davrda parchalar asosan oq qalay-sir ishlatilgan. Oldingi davrlar haqidagi ma'lumotlar juda cheklangan. Bu, asosan, yaxshi holatda saqlanib qolgan namunalarning yo‘qligi bilan bog‘liq, bu ham ushbu davrlarning keramikasini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni cheklaydi. Iordaniyada olib borilgan arxeologik qazishmalarda Umaviylar davriga oid bir nechta namunalar, asosan Falastindagi Xirbat Al-Mafjardan sirlanmagan idishlar topildi. Sharqda 874-999 yillarda bu hudud va Forsning ayrim qismlarini boshqargan Somoniylar sulolasi davrida Samarqandda ishlab chiqarish markazi tashkil etilganligini dalillar ko‘rsatadi. IX-XI asrlardagi Sharqiy Fors kulollari faqat yuqori darajada stilizatsiya qilingan yozuvlar bilan bezatilgan, “epigrafik buyum” deb atalgan, “ehtimol, barcha fors kulollari ichida eng nafis va sezgiri” deb ta’riflangan.

*Talim olish avval achchiq,
oxiri asaldan shirinroqdir*

AFROSIOB, X ASR
SOPOL IDISH

IX–X asrlarda Movarounnahr va Xuroson idishlarining o‘ziga xosligi ularning arab tilidagi yozuvlar bilan ziynatlangani bo‘ldi. Bu orqali kulollar islom madaniyati rivojiga ulkan hissa qo‘shdi. Epigrafik bezakli sopol idishlarni ishlab chiqarish markazlari asosan Samarqand, Nishopur va Shosh (Toshkent) bo‘lgan. Epigrafik naqshlar bilan odatda ochiq shakldagi oshxona buyumlarini (qadah, piyola, taboq, kosa, finjonlar), kamdan-kam hollarda esa yopiq shaklli idishlar (jomlar, albarello)ni bezashgan. Movarounnahr va Xurosonda X–XI asrlarda arab tilida, kufiy va nasx xatlarida hikmatli iboralar va tilaklar bitilgan sirlangan idishlarni ma’naviy qadriyat va oilaviy boylik timsollari sifatida xonadonlarda

saqlash va ishlatish urfga kirdi.

San’atning barcha turlarida bo‘lgani kabi, kulolchilikda ham davr g‘oyalari eks etgan. Chunonchi, X asrdan boshlab Xuroson va Movarounnahrda qarmatilik, tasavvuf va javonmardlik (fatiylar) ta’limoti keng tarqalgan edi³. Qarmatiylar bilimga katta ahamiyat qaratgani holda, falsafani dindan ustun qo‘yganlar. Ular bilim, xayr-saxovat, oliyjanoblikni targ‘ib qilganlar. Javonmardlar shogirdlarini mardlik va fidoyilik, saxovat va qanoat ruhida tarbiyalaganlar. Bundan tashqari, har bir tariqat vakilidan avvalo biror-bir halol va pokiza kasb bilan shug‘ullanishi talab etilgan. Chunki kasb tariqatning zaruriy shartlaridan biri sanalardi. Javonmardlik ta’limotining nazariy jihatlarini asosan Sharafiddin Sanoiyning “Chor kitob”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomayi sultoniyy” asarlarida o‘z ifodasini topgan.

Epigrafika bu - qattiq materiallarga yozilgan yozuvlarni o‘rganuvchi yordamchi tarixiy fan. Epigrafik yozuvlar asosan tosh, metall, sopol, suyak, shisha, yog‘och. Epigrafikani tasvirlash texnikalari kesish, o‘ymakorlik, quyish, tirnash (graffiti), bo‘yash bo‘yicha amalga oshirilgan. Tarix, madaniyat va tilni qayta tiklash uchun yozuvlarning mazmuni, shakli va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

kontekstini o'rganishda epigrafik yozuvlar katta ahamiyatga ega. Epigrafik yozuvlar asosan qadimiy qabr toshlari, ibodatxonalarga bag'ishlangan yozuvlar, kundalik buyumlardagi egalik belgilari, devorlardagi graffitilar hisoblanadi.

Bizning tadqiqotimiz epigrafik bitiklar birinchi navbatda o'rta asrlar sopol idishlarining muhim madaniy belgisi ekanligini e'tirof etgani holda, ularning o'sha davr diniy, axloqiy va didaktik xarakterdagi ta'limotlari mohiyatini aks ettirganini va ularni ommalashtirishga xizmat qilganini ta'kidlaydi. Marv idishidagi yozuv Samarqand idishidagidek saxovatga chorlaydi, Tunkat kosasidagi yozuv ilmni kuylaydi. VIII–X asrlarda, javonmardlik irfoniy ta'limoti jamiyat hayotida muhim o'rin tutgan bir pallada kulol va rassomlar (ehtimol, ularning o'zlari ham tasavvuf oqimi vakillari bo'lishgandir) bu ta'limotning asosiy g'oyalarini tashuvchi vosita sifatida sopol idishlardagi epigrafik yozuvlardan keng foydalanishgan. XI asr boshlariga kelib, jamiyat hayotida javonmardlik amaliyoti susayib borishi bilan epigrafik yozuvlar ham butunlay stilizatsiya qilingan va uning o'rnini bezak elementlari egallagan.

"Allohdan o'zga Iloh yo'q"
SAMARQAND, XI-XII ASRLAR
SHARSIMON TANALI KO'ZA

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.P.Toshova. Keramikadagi epigrafik matnlarga ijtimoiy-madaniy rakursdan nioh. Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti ilmiy-metodik jurnali. 1-son 2024-yil. 96-103 b.
2. Алиева С.Ш. Художественная керамика Узбекистана IX – начала XXI в.– Т. 2009. – 128 с.
3. Акилова К.Б. Народное декоративно-прикладное искусство Узбекистана XX века: проблемы развития. Санъатшунослик фанлари доктори дисс.. автореф. – Т.: 2002.
4. Blue of Samarkand // International symposium on revitalization of traditional ceramic techniques in Central Asia. UNESCO.T., 2000.
5. D.B.Soliyeva. Islom kulolchiligi dastlabgi tarixi va kulolchilik sohasiga estetik ta'siri. Xalq ta'limi 3-son. 2025-yil. 123-131 b.

Internet saytlar

6. <http://www.academy.uz> (O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi).
7. <http://www.stateartmuseum.uz> (O'zbekiston davlat san'at muzeyi).
8. <http://www.temurid.uz> (Temuriylar tarix davlat muzeyi).